

BIBLIOGRÁFIAI MŰHELYEK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁSÉRT

Az MKE Társadalomtudományi Szekciója 2009. június 17-én konferenciát rendezett az OSZK-ban „Bibliográfiai műhelyek a társadalomtudományi tájékoztatásért” címmel, azzal a céllal, hogy bemutassák, milyen kérdések foglalkoztatják mostanában a társadalomtudományok egyes ágainak nagy hagyománnyal rendelkező szakkönyvtárjai műhelyeit (az Országgyűlési Könyvtárat, a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárát, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárát, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumot, az Országos Idegennyelvű Könyvtárat és az OSZK-t), és hogy felhívják a figyelmet, milyen új kezdeményezések születtek vagy vannak születőben a széles körben kevésbé ismert tematikájú bibliográfiák és adatbázisok területén, mint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában végzett feltáró munka, illetve, hogy milyen együttműködési lehetőségek állnak a könyvtárak előtt például az OSZK-ban folyó humántudományi bibliográfia munkálataiba bekapcsolódás révén.

A konferencián megemlékeztek arról is, hogy hatvan éve indult meg Magyarországon a szakmai dokumentációs tevékenység, és akkoriban alakultak meg az első dokumentációs intézmények (Kégli Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok c. tanulmányát lapunk előző számában közöltük).

Mostani összeállításunkban Karbach Erika a FSZEK-ben, Lencsés Ákos a KSH Könyvtárban, Jobst Ágnes a Történeti Levéltárban és Tamás Kincső az OSZK-ban folyó bibliográfiai munkáról tartott előadását adjuk közre.

A magyar szociológiai bibliográfiai feltárás 40 éve

Hagyomány és megújulás

KARBACH Erika

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hagyományait tekintve szerencsés helyzetben van. Legfontosabb feladataiban – közkönyvtári, helytörténeti és szociológiai szakkönyvtári szerepkörében – egészen 1904-es alapításáig visszamenően meríthet a Szabó Ervin-i örökségből. De nem kell szégyenkeznünk akkor sem, ha a későbbi

korszakokra gondolunk: az 1960-1970-es évek bibliográfiai reneszánsza vagy az 1980-as évek adatbázis-építési hulláma az akkori legkorszerűbb törekvéseket képviselték a szakirodalmi feltárásban, és ezek a hagyományok alapozták meg mai és jövőbeni fejlesztéseinket.

A magyar szociológiai bibliográfiai feldolgozás

hagyományait tekintve negyven évről beszélünk, ha az országos szakkönyvtári szerepkör kezdetét, 1968-at vesszük alapul, de ha Szabó Ervin társadalomtudományi bibliográfiai kezdeményezéseire gondolunk, akár több mint száz évről is visszatekinthetünk.¹

Történeti visszapillantás

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi könyvtára 1968 óta a szociológia országos szakkönyvtára. Az 1976-os könyvtári törvény, illetve annak végrehajtási utasításai a könyvtárat már nemcsak gyűjteménye, hanem az arra épülő magas színvonalú szakirodalmi feltáró munkája alapján is megerősítette ebben a szerepkörében. Ez a feladatkör az 1997-es, a könyvtári ellátást szabályozó törvényben is megmaradt.²

A könyvtár története már a kezdetektől összefonódott a magyar szociológia történetével első igazgatója, Szabó Ervin révén, aki az éppen születőben lévő új társadalomtudományi ágazat hazai úttörőinek egyike volt. Nem véletlen, hogy a gyűjtemény alapvetően társadalomtudományi és szociológiai irányba fejlődött. Szabó Ervin a Fővárosi Könyvtár új vezetőjeként 1904-től egy hivatali célokat szolgáló közigazgatási gyűjtemény helyett nemzetközi színvonalú, társadalomtudományi alapkönyvtár létrehozását tűzte ki célul. Bibliográfusi tevékenységének középpontjában is a társadalomtudományok álltak. Ne felejtjük el, hogy a korabeli, még kiforratlan tudományág rengeteg ponton érintkezett a többi társadalomtudományi ágazattal, illetve még nem határolódott el azoktól. S míg ma *már* a szociológia inter- és multidiszciplinaritásáról beszélünk, addig az 1900-as években *még* a szociológia és a többi társadalomtudomány elmosódó határait kell figyelembe vennünk.

Szabó Ervin bibliográfiai tevékenységének fő célkitűzései a következők voltak: a könyvtári állomány különböző bibliográfiai eszközökkel való feltárása, a teljes magyar társadalomtudományi irodalom rendszeres könyvészetének megteremtése és a társadalomtudomány nem-

zetközi irodalmának rendszeres regisztrálása. Bibliográfusi tevékenységének első fontos átlomásai a közgazdaságtudományhoz kötődtek. 1900-ban a *Közgazdasági Szemle* számaiban kezdte regisztrálni és közölni a magyar és külföldi társadalomtudományi könyv- és folyóirat-termést. 1902-ben a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának alapvetően társadalomtudományi szakirodalmat feltáró katalógusával szerzett nemzetközi hírnevet, s többek között ez vezetett ahhoz a megbízáshoz, melyet a brüsszeli Institut International de Bibliographie-től (IIB) kapott. Az IIB világbibliográfiai sorozata társadalomtudományi ágazatának szerkesztésével bízták meg, melynek első megjelent darabja 1903-ban a *Bibliographia Economica Universalis*, azaz a közgazdaságtudomány világbibliográfiájának 1. kötete volt.³

A teljes magyar társadalomtudományi irodalom évenkénti rendszeres bibliográfiai összefoglalására először a *Jászi Oszkár* és *Szabó Ervin* szerkesztette *Huszdik Száza*dban került sor. A *Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1907-ről* című összeállítás a folyóirat 1908. évfolyamának 2. kötetében jelent meg. Ezt a bibliográfiát Szabó Ervin 1908 és 1912 között már a Fővárosi Könyvtár Közleményeiben önálló kiadványként adta közre. (Szerkesztői *Varró István*, illetve *Várady István* voltak.) 1913-tól 1942-ig, illetve 1947-ben a magyar társadalomtudományi bibliográfia beépült a Fővárosi Könyvtár gyarapodási jegyzékébe, s a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjében* majd *Évkönyvében* kapott helyet. Sajátos műfaj született ezzel, hiszen egy könyvtári gyarapodási jegyzékbe, a könyvek közé a könyvtárba járó 120 magyar és külföldi társadalomtudományi folyóirat cikkeinek bibliográfiai leírása is bekerült a Dewey-féle Tizedes Osztályozással tagolt rendszerben.

A szociológiának mint tudományágnak a differenciálódását, önállósodását és a nemzetközi könyvtári osztályozás szintjén történő elfogadottságát mutatja, hogy míg az 1910–1920-as években a 3-as szak a Társadalomtudomány (Sozialwissenschaft, Science Sociale) elnevezést kapta a jegyzékben, az 1930-as évekre a

Társadalomtudomány fejezetben – egyelőre csak angolul – megjelenik a *Sociology* alcím is, s később önállósul a 30-as szak, a Szociológia (*Sociology*). Az 1940-es években, 1942–43-ban újabb kezdeményezés jön létre a magyar társadalomtudományi bibliográfia önálló megjelentetésére. Szintén a Fővárosi Könyvtár egyik munkatársa, *Könyves Tóth Kálmán* tette közzé a bibliográfiát, s benne kiemelten a magyar szociológiai anyagot a *Szociális Szemle* hasábjain.

A Fővárosi Könyvtár a kezdetektől adott ki társadalomtudományi szakbibliográfiai sorozatot, benne fontos szociológiai témákat (*A Fővárosi Könyvtár Közleményei. Szakkatalógus: 1. füzet. A Lakáskérdés magyar és nemzetközi irodalma, 3. füzet. Községi szociálizmus*). Az *Aktuális kérdések irodalma* tematikus bibliográfiai sorozat 1910–1941 között megjelent több száma szintén mai értelemben vett szociológiai témát dolgozott föl: *Drágaság, Munkanélküliség, Munkaidő. Különösen a nyolc órás munkanap, A világválság* (ez utóbbi *Hamvas Béla* szerkesztésében). Gyakran megesett, hogy a sorozat olvasmányjegyzéket kínált a Népművelő Társaság egyes tanfolyamaihoz, akár csak később a 60-as-70-es években, amikor a könyvtár a TIT* előadásorozataihoz készített ajánló bibliográfiákat.

A szociológiai bibliográfiai feltárás 1968 után

Az 1960–70-es évek lényegében a szakbibliográfiák készítésének jegyében teltek. A magyar könyvtárügyben megsokasodtak a szakirodalmi és ajánló bibliográfiák, különösen az egymáshoz közel álló társadalomtudományok terén. Ebbe a folyamatba illeszkedett a könyvtárunkban végzett szociológiai szakirodalmi bibliográfiai tevékenység, mely megelőzte az országos szakkönyvtári státuszt, és a Szociológiai dokumentációs osztály – ma Szociológiai gyűjtemény – megalakulását (1973-ban).

* TIT= Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társaság

A szociológiai szakbibliográfiák forrása egyrészt a kurrens magyar és a történeti, valamint a könyvtárba, illetve az országba bekerülő külföldi szakirodalom volt. 1965-től a könyvtár folyamatosan kiadta a szociológiai új szerzemények gyarapodási jegyzékeit; egyrészt nagyobb időintervallumokban összefoglalva *A Fővárosi Könyvtár 1958–1964 (1965–1971, 1972–1976) közötti szerzeményeiből. Szociológia*, másrészt a gyors tájékoztatásra alkalmasabb füzetek formájában *Újjonnan érkezett szociológiai művek jegyzéke* címmel (1971–1980 között).

Tematikus bibliográfiák

1969-ben indult útjára (és 1984-ig élt) a *Tematikus szociológiai kisbibliográfia* sorozat, melyet felkérésre a TIT előadásorozatokhoz készített a könyvtár, s alig több mint 100 tételt tartalmazó, aktuális kérdések irodalmát összegyűjtő ajánló bibliográfiából állt.

1974 és 1980 között jelent meg egy másik tematikus sorozat, mely egyes aktuális társadalmi kérdésekhez és szociológiai kutatási témákhoz nyújtott ajánló bibliográfiát, pl. a családszociológiáról, a deviáns jelenségekről készült kiadványok. Ezek már bővebb terjedelemben jelentek meg (500 körüli bibliográfiai tétellel), alapvetően a külföldi szakirodalomra koncentráltak, és füzetenként eltérő módon nemcsak az FSZEK, hanem a magyarországi nagyobb könyvtárak gyűjteményének anyagából is válogattak.

Egyes kiemelt témákban több különböző sorozatba illeszkedve vagy sorozaton kívül is készültek bibliográfiai összefoglalások. Ilyen volt például a több füzetben megjelenő, a cigányság társadalmi helyzetéről készült bibliográfia, mely a magyar szociológia történetét tekintve is úttörő jelentőségűnek számított! (Szerkesztője Hiripiné Vágh Mária volt.)⁴

Az évek során több, nagyobb kutatási projekthez készült máig érvényes anyagot tartalmazó bibliográfia: ilyen volt például a Társadalmi beillesz-

kedési zavarok kutatási főirányhoz készült összeállítás a deviancia témaköréből vagy a három kötetes Elit-bibliográfia, az ELTE Szociológiai Kutatóintézetének megrendelésére.⁵

Külföldi dokumentumok bibliográfiai feltárása

A 60-as és a 70-es években nagy kihívás volt a könyvtárak számára, hogy az országba bekerülő, drága, valutáért megvásárolt külföldi dokumentumokról tájékozzanak, és szakkönyvtári körnként egyeztessenek a külföldi rendelések terén. Ezt volt hivatva szolgálni többek között a *Külföldi könyvek központi címjegyzéke*, a hanzánkba járó szociológiai-társadalomtudományi lapok lelőhelyjegyzékének összeállítása, valamint 1971–1987 között a *Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról* c. tartalomjegyzék-szolgáltató, gyorstájékoztató kiadvány, mely szinte naprakészen adott információt a külföldi szakirodalom hiányával küszködő kutatói rétegnek.

A külföldi szociológiai könyv- és folyóiratanyag analitikus feltárásával vette kezdetét könyvtárunkban a számítógépesítés. A szobányi méretű első számítógépet 1988-ban váltotta fel a személyi számítógép és a TEXTAR adatbázis-kezelő rendszer. Tíz éven át végeztünk a külföldi szociológiai adatbázisból referátumszolgáltatást (SDI), elsősorban kutatási projektek számára, mígnem a nemzetközi adatbázisok beszerzése – először CD-n, majd online módon – feleslegessé tették a külföldi folyóiratok feltárását.⁶

A későbbiekben sem szeretnénk azonban lemondani a hozzánk beérkező külföldi szociológiai könyvek szociológiai szempontú tárgyszavazásáról, illetve analitikus feltárásukról (válogatással), hiszen ezt a területet egyetlen külföldi adatbázis sem tartalmazza kielégítően. Remélhetőleg az így tárgyszavazott külföldi könyvanyag 2010-től, a Köztaurusz legújabb verziójának betöltése után a Corvina katalógusán keresztül elérhetővé válik.

A magyar szociológiatörténet bibliográfiai feltárása és digitalizálása

A magyar szociológia intézményesüléséhez és tudományos fejlődéséhez járult hozzá az a kezdeményezés, mely a magyar szociológia történetének forrásait kívánta feltárni egy többkötetes bibliográfia segítségével. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának (később Intézetének) közös kiadásában 1970-ben, még az osztály megalakulása előtt indult útjára a magyar szociológia történetének forrásait feltáró, nagyszabású, később akadémiai nívódíjjal kitüntetett bibliográfiai sorozat, *A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája*, melynek első kötete a Huszadik Század, A Munka Szemléje és a Szabadgondolat című folyóiratok repertóriumát tartalmazta (1975). A további kötetek: Folyóiratok 1900–1919. Egyéb folyóiratok (1975), Önálló kiadványok 1900–1919. (1981), Könyvek és folyóiratok 1919. augusztus – 1929. december (1986), Könyvek és folyóiratok 1945–1948. június. Szerk. *Remete László* (1977).

A bibliográfia digitalizált változatát 2009-től folyamatosan közreadjuk a Szociológiai gyűjtemény weblapján.

A történeti feltárás eredményeként indult útjára két sorozat. A *Szociológusok. Személyi bibliográfiák* sorozatban két nemzetközileg is fontos életmű válogatott bibliográfiai forrásait adtuk közre (Polányi Károly, Mannheim Károly), majd a 80-as évek közepétől megindítottuk a terjedelmesebb kötetekből álló *Magyar szociológiatörténeti füzetek* sorozatot, mely eleinte az életmű-bibliográfiák folytatásaként Szende Pál és Polányi Károly kibővített biobibliográfiáját adta közre *Bóna Márta* gondozásában, az életművek szakértő kutatóinak közreműködésével.

A sorozat két utolsó darabjaként, az 1989–1990. évre átnyúlóan, a belső anyagi és személyi források beszűkülésével, az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetével közösen és *Saad József* szociológiatörténész szerkesztésében jelent meg a Magyar Társadalomtudományi Társaság

Társadalomtudomány című folyóiratának, illetve a magyar konzervatív tudományosság vezető lapjának, a *Magyar Szemlének* a repertórium. A sorozat több bibliográfiája kéziratban maradt, illetve kiadását más kiadóknak engedték át (pl. a Jászi-bibliográfiát).⁷

Ezt a történeti feltáró munkát folyamatosan igyekszünk napirenden tartani, hiszen a hiányzó, feltáratlan évek, az 1930–1944 és az 1949–1969 közötti korszakok szociológiai műveinek regisztrálásáról nem mondunk le. Ez anyagi és személyi vonzatai miatt csak pályázati projektek révén lehetséges.

Szociológiatörténeti Digitális Archívum

Bár a bibliográfiai feltárást nem pótolja, de annak örökébe lépve óriási publicitást teremt a szociológiatörténeti műveknek az a kezdeményezés, amely 2004-ben indult útjára. A *24. óra. Kulturális örökségünk védelmében* című IHM pályázat keretében CD- és online-adatbázis formájában is elkészült a *Szociológiatörténeti Digitális Archívum*. Az Archívum célja, hogy széleskörű hozzáférést nyújtson a 19–20. századi magyar társadalomtudomány- és szociológiatörténet klasszikusaihoz a szerzői jogok tiszteletben tartásával, s kulturális örökségünk védelmében eleget tesz az állományvédelmi szempontoknak is.

A projekt keretében 6000 oldal terjedelemben 44 mű vált hozzáférhetővé, köztük Ágoston Péter, Apáthy István, Concha Győző, Geöcze Sarolta, Giesswein Sándor, Pulszky Ágost, Somló Bódog, Szabó Ervin egyes művei. (Az archívum szerkesztője dr. Reisz László, kiadója az Arcanum Adatbázis volt.) Az adatbázis anyaga könyvtárunk és az Arcanum honlapján férhető hozzá. Az egyes művek elektronikus példányai a könyvtár katalógusán keresztül is elérhetők. Az archívum megtartja az eredeti mű formai sajátosságait, PDF-formátumot preferál, és biztosítja a szövegben való keresést is.⁸

A kurrens magyar szociológiai irodalom feldolgoása

A *Szociológiai Információ* című kiadvány

A magyar szociológiatörténet bibliográfiai feltárásával párhuzamosan folyt a kurrens magyar szociológiai irodalom feldolgozása. 1972-ben a tárgyév első negyedévének feldolgozásával jelent meg először a *Szociológiai Információ. A magyar nyelvű szakirodalom válogatott bibliográfiája*. A belső címlap szerint a bibliográfiai gyűjtést a könyvtár Olvasószolgálatának és Bibliográfiai osztályának munkatársai végezték, az impresszumon viszont FSZEK Szociológiai csoport a felirat, mely az 1973-ban alapított Szociológiai dokumentációs osztály – ma Szociológiai gyűjtemény – elődje volt. A bibliográfia alapító szerkesztője *Vágh Mária* volt, aki a kezdetektől 1992-ig vezette a munkát.

A Szociológiai Információ első füzetének bevezetője szerint a kitűzött cél nem lehetett a teljes szakirodalom feltárása, az évente megjelenő több mint 800 sajtótermékből mindössze 100 időszaki kiadvány és a könyvkereskedelemben kerülő könyv feltárására szorítkoztak. A szerkesztők már a kezdet kezdetén célul tűzték ki a magyar szerzők külföldi publikációinak regisztrálását (hungarika jelleg),⁹ és a kutatók igényeihez igazodva a tematikát kiterjesztették a szociológiával határos tudományterületek szociológiai vonatkozású anyagára is. Nemcsak a kutatói igényeket szándékoztak kielégíteni, hanem az ismeretterjesztés szempontja miatt a rövidebb, olvashányosabb tanulmányokat is felvették, sőt tekintettel akartak lenni arra is, hogy ugyanakkor a publikációnak a könnyebben, több könyvtárban elérhető variánsát helyezték előtérbe a szerkesztés során. Közöltek könyvismertetéseket, de csak a legfontosabb társadalomtudományi lapokból, később a legfontosabb vitákat is felgöngyölítették. A bibliográfia szerkezetének kialakításához a témaköröket az akkor legkorszerűbb nemzetközi szociológiai bibliográfiától, az UNESCO és az International Committee for Social Science

Information and Documentation által kiadott *International Bibliography of Sociology*-tól kölcsönözték, (mely egyébként már 1959-től járt könyvtárunkba). A tárgyszavazáshoz figyelembe vették az ebben a bibliográfiában használt szakszókincset, kiegészítve azt a magyar társadalmi viszonyokat leíró, ill. a magyar szaknyelvben honos fogalmakkal. (A nemzetközi bibliográfia egyik szerkesztője egyben a szociológiai és egy későbbi kulturális teaurusz megalkotója, Jean Viet volt.) Ezzel a nemzetközi bibliográfiával később munkakapcsolatba is került az osztály, hosszú éveken keresztül, az 1988-as tárgyévig osztályunk küldte meg a magyar szociológiai irodalom reprezentatív anyagát a szociológia nemzetközi bibliográfiájának.

Ebben a kis összefoglalóban ennek a nyomtatásban utoljára 1989-es tárgyévvel megjelenő, később CD-ROM-on, jelenleg online adatbázisként (SzocioWeb) máig továbbélő bibliográfiának minden olyan lényeges elemét felsoroltuk, amely az évek során is fontos jellemzője maradt.

A kurrens bibliográfiai feltáró tevékenység szerkesztésévé lett annak a feladatkörnek, amit az akkori könyvtári törvény az országos tudományos könyvtáraktól elvárt.

A Szociológiai Információ című adatbázis

A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája eleinte hagyományos cédulaformátumban készült, majd 1987-től a már említett TEXTAR adatbázis-kezelő segítségével kezdődött meg az adatbázis építése. A Szociológiai Információ utolsó nyomtatott példányát számítógéppel állítottuk elő. A magyar adatbázisból – a külföldihez hasonlóan – végeztünk referátum-szolgáltatást, ill. a megyei könyvtárak többségének floppy is átadtuk az adatbázist.

A Szociológiai Információ CD-ROM-on

Már a 90-es évek végén felmerült annak a lehetősége, hogy az adatbázist az éppen aktuális

integrált szoftverrel (Textlib) építjük tovább. S bár ez a lehetőség egy idő után lekerült a napi-rendről, fontosnak láttuk, hogy adatbázisunkat kimentsük egy biztonságos hordozóra. Ezen kívül természetesen az adatbázis publicitása érdekében is szükségessé vált, hogy az akkor legkorszerűbb hordozón adjuk közre, és ez akkor a CD-ROM volt.

1998–2001 között több nagyszabású pályázat (OTKA, NKA) tette lehetővé az adatbázis CD-ROM-on történő kiadását és kiegészítését a csak nyomtatásban megjelent kötetek retrospektív anyagának feltöltésével, sőt az 1970–1971-es évek anyagának visszamenőleges, pótlólagos feldolgozásával. Az így megjelent, különböző intervallumokat lefedő CD-ROM-okhoz a szoftvert is az Arcanum készítette. (A keresőfelület ugyanaz az Arctis for Windows volt, mint a közismert Pressdok adatbázisé.) A projekt utolsó megjelent darabja, az ún. Millenniumi CD a magyar szociológia 1970–2000 közötti 30 évének termését reprezentálta 100 000 bibliográfiai tétellel, s a nemzetközi érdeklődésre számítva párhuzamosan angol keresőfelülettel is rendelkezett.

A SzocioWeb internetes adatbázis

Míg a 90-es években itthon a CD-ROM számított a legkorszerűbb adathordozónak, az évezredfordulón megfogalmazódott az igény az adatbázis internetes közzétételére.

2004-ben a FSZEK új honlapjának kialakításával egyidőben jelent meg a Szociológiai Információ internetes változata, melyhez ismét az Arcanum Adatbázis készítette az áttöltési programot. Az adatbázis így létrejött változatát SzocioWebnek neveztük el.

Az adatbázis az 1970 és 2006 között nyomtatásban megjelent szakirodalmat tárja fel, 300 folyóirat és 1000 könyv analitikus feltárással készül. Jelenleg 130 000 rekordot tartalmaz, és folyamatosan bővül a retrospektív irodalommal. A SzocioWeb alapját képező bibliográfia mind a mai napig az egy-munkahelyes, DOS-os (Textaros) programkezelővel készül, és évente

négy alkalommal töltjük fel az alapadatbázis szerkesztett, kontrollált anyagával.

2009 elejétől a SzocioWeb adatbázist folyamatosan kiegészítjük a tanulmányok teljes szövegére utaló linkekkel. Ezek vagy a tanulmány forrásához, vagy közvetlen magához a tanulmányhoz vezetnek el a használót.

A SzocioWeb előnye a megsokszorozódott publicitáson kívül az alapadatbázissal, illetve annak CD-ROM-változatával szemben a könnyebb kezelhetőségben rejlik. A hiperhivatkozások megkönnyítik az adatbázisban való böngészést, hozzásegítenek a hatékonyabb kereséshez. A tezaurusban való tájékozódás segítségével növelhető a keresések relevanciája, hiszen a szóbokrok egyes tagjaira kattintva azonnal megkapjuk a hozzájuk tartozó tételeket. A SzocioWebes keresés eredménye kinyomtatható és szövegfórmátumban exportálható.

A CD-ROM-verzióhoz hasonlóan a lehetséges nemzetközi érdeklődésre, illetve az internet adta szélesebb publicitásra felkészülve a SzocioWebet is elláttuk angol keresőfelülettel és a vezető szociológiai folyóiratok cikkeinek angol nyelvű kivonataival is.

Sajnos, az adatbázis hiányossága, hogy nem naprakész. A bibliográfiai feldolgozás többször hátrányt szenvedett egyrészt a FSZEK rekonstrukciójával kapcsolatos egyéb munkák miatt, másrészt a különböző integrált szoftverekre való átállás miatt. Mégis elmondható, hogy adatbázisunk nemcsak a szociológia, hanem átfogóan a társadalomtudományok területén is jól használható.¹⁰

Az internetes távoli elérés nagy áttörést jelentett az adatbázis használatában. A SzocioWebet évente több mint 10 000 használó keresi fel a könyvtári hálózaton kívülről.

Magyar szociológiai bibliográfia a FSZEK Corvina katalógusában

Hosszú várakozás és többszöri kísérletezés után a Corvina integrált szoftver alkalmazásának be-

vezetése után 2007-ben 2007-es impresszummal kezdődött meg a kurrens magyar szociológiai irodalom Corvinában történő feldolgozása. Ettől az évtől a két adatbázis elválik egymástól: a használó 1970–2006 között a SzocioWebben, 2007-től a Corvina katalógusában a Szociológiai bibliográfia menüpontban keresheti a magyar szociológiai adatbázisba tartozó irodalmat. Reményeink szerint ez az állapot nem marad mindig így, távlati terveinkben szerepel a retrospektív anyag betöltése a Corvina adatbázisba.

Már évekkel ezelőtt, az első integrált szoftver, a Textlib könyvtárunkba történő bevezetésekor felvetődött az egy-munkahelyes, DOS-os programmal működő szociológiai adatbázis feldolgozási technológiájának átalakítása. A FSZEK Központi könyvtárának rekonstrukciójával egyidejűleg fejlesztésre kerülő Corvina integrált szoftver analitikus moduljának fejlesztése azonban a többihez képest hátrányba került. A modul több tekintetben is fejlesztésre szorul.

Tezaurusz-fejlesztés

Időközben felmerült a tárgyi feltárás könyvtáron belüli korszerűsítése és egységesítése. A szociológiai irodalom bibliográfiájának tárgyszókészlete a kezdetektől folyamatosan a magyar szociológia szókinccsének alakulásával együtt fejlődött. A Corvina analitikus moduljának fejlesztése során fogalmazódott meg az igény, hogy az integrált szoftver és a könyvtár által készített többi szakbibliográfia egységes keresőnyelvvel legyen kereshető. A választás a Köztauruszra esett. A tezaurusz fejlesztése és a tárgyszavak Köztauruszba való beillesztése 2005–2008 között zajlott. *Ungváry Rudolf*tal, a Köztaurusz szerkesztőjével együttműködve fejlesztő munka kezdődött, melynek során a nagy nemzetközi adatbázisok társadalomtudományi szókészletét és a saját adatbázisunkét vetettük össze a Köztaurusz társadalomtudományi szókészletével és a fogalmak kapcsolataival. A munka nagyságrendjét jellemzi, hogy kb. 5000 fogalommal dolgoztunk, és a revízió alá vett tezaurusz rész

nyomtatott formában több mint 500 oldalas lett. Remélhetőleg a Köztársaság legújabb verziójának betöltése még 2009 folyamán megtörténik, és lehetővé válik az egységes tárgyszavazás a Corvina analitikus moduljában. (A SzocioWeb anyagának esetleges betöltésekor meg kell teremteni a tárgyszó-konkordanciát.)

A bibliográfiai feltárás sajátosságai a SzocioWebben és a Corvinában

A kurrens szociológiai irodalom bibliográfiai feltárása során egyre nagyobb kihívás számunkra, hogy folyamatosan szélesedjen a szociológiai tematika, a szociológia és határterületei egyre több ponton érintkeznek, a társadalomtudományok differenciálódása mellett a tudományban egy integrálódási folyamat is végbemegy. Ezen kívül folyamatosan nő a szociológiai tárgyú és módszerű kutatások száma, az internet segítségével pedig megsokszorozódnak ismereteink a feldolgozandó dokumentumokról. Ezek köre az évek során folyamatosan nőtt: 1970 és 1980 között 2000 tétel, 1980 és 1990 között 3 000 tétel, 1990 és 2000 között 4000 tétel. 2000-től a feldolgozandó dokumentumok száma tovább gyarapodott az elektronikus dokumentumokkal. Ezeket egyelőre nem regisztráljuk az adatbázisban, de folyamatosan gyűjtjük, és a technikai feltételek megteremtése – archiválás és a már nem élő linkek kiszűrése – után ezek a dokumentumok is helyet kapnak az adatbázisban.

A feldolgozás jellegzetességei bizonyos tekintetben követik a már fentebb leírt hagyományokat, más tekintetben viszont alkalmazkodnak a korszerű igényekhez. Összefoglalva: a bibliográfia a kezdetektől válogatott és hungarika-jellegű, melyben a szociológia határos területei nagy hangsúlyt kapnak. Igyekszünk összehangolni a szakirodalom iránti professzionális és nem professzionális igényeket. A feldolgozás az autopszián vagy hiteles forrásokon alapul. A folyóiratokat, tanulmányköteteket, évkönyveket analitikusan tárjuk fel. A feldolgozandó folyó-

iratok három csoportja: a teljesen feldolgozandó magfolyóiratok, a válogatva feldolgozandó és az alkalmanként átnézett, „holdudvar”-ba tartozó lapok, melyek aránya évek óta változatlan (30–70–200 cím). A tartalmi feltárás témakörök, részletes tárgyszavazás, és (ahol szükséges) rövid annotáció segítségével történik. Kezdetől vannak olyan kiemelt témák, amelyeket a többinél szélesebb körűen és kevésbé válogatva tárunk fel: ilyen a cigány-kérdés vagy a szegénység problémaköre. Hivatkozásokat ugyan nem regisztrálunk, de a könyvismertetések, viták feldolgozásával hozzájárulunk az egyes szociológusok, társadalomtudósok idéztségének regisztrálása iránti igény kielégítéséhez. A SzocioWebben az egyes cikkekhez tartozó idegen nyelvű címet és kivonatot is közöljük. 2009-től a SzocioWeb és a Corvinás adatbázis is tartalmaz teljes szövegű utalásokat.

A SzocioWeb és a Corvinában megjelenő magyar szociológiai adatbázis összehasonlítása

A *Szociológiai bibliográfia* megjelenése a Corvinában kétségtelenül sok előnnyel jár. A régi szabvánnyal kompatibilis SzocioWebes verziót felváltotta a szabványos HUNMARC, USMARC leírás. Az adatok így alkalmasak az adateserére, a közös feldolgozásra akár házon belül a többi szakbibliográfiai feldolgozással, akár a más könyvtárakban folyó feldolgozással. A kompatibilitás tehát lehetőséget teremt kooperációra, például a *HUMANUS*-sal.

Az olvasó számára kényelmes, hogy a könyvtár katalógusában való kereséskor az általános keresések során szakirodalmi találatokat is kap, illetve a szakirodalmi keresésre azonnal megkapja a dokumentum lelőhelyét, elérhetőségét. (Ezt eddig az olvasó csak kétszeri keresésre – az adatbázisban és a katalógusban való külön-külön keresésre – kapta meg.) A webopac lehetőséget ad a találatok közvetlen elküldésére is e-mailben.

Fontos pozitívum az is, hogy a Corvinában lehetővé válik az elektronikus dokumentumok rögzítése, míg a DOS-os adatbázis erre nem volt felkészítve. A teljes szövegekre utaló URL-ek is egyszerűbben kapcsolhatók a rekordokhoz. Ezeket a SzocioWebbe csak külön segédprogrammal lehet feltölteni.

A Corvinás adatbázis megjelenésének jelenleg még vannak hátrányai is, melyek közül talán a legnagyobb, hogy a szakirodalmi adatbázis szinte eltűnik a katalógusban. Ezen feltétlenül változtatni kell a jövőben, mégpedig sajátos arculat megteremtésével és önálló felület kialakításával. Egyértelmű hátrány a használó számára, hogy két adatbázisban kell keresnie – a SzocioWebben 1970–2006 között, a Corvinában pedig 2007-től. Tovább nehezíti az olvasók dolgát, hogy a webopac és a könyvtári hálózaton belül használható Javapac keresői felülete, találatkezelése nem egyforma. Mindkettőnek vannak a másikhoz képest előnyei és hátrányai. Egységesítésük, ill. fejlesztésük folyamatosan napirenden van.

A Corvinás adatbázisban jelenleg csaknem 9000 rekord található, melyek nagy részét a Köztaurusz betöltéséig (2009) még nem tárgyszavaztuk. Egyelőre megoldatlan a Corvina tárgyszó-kezelése is: ugyanis megtalálhatók benne az ETO-jelzetek automatikusan lefordított tárgyszavai és olyan szabad tárgyszavak, melyeket csak a Köztauruszsal való konkordancia megteremtése után lehet lecserélni.

Megoldatlan a használati statisztika, mely alapvetően fontos visszajelzés lenne az olvasói igényekről és érdeklődésről.

Fejlesztési tervek

A Szociológiai adatbázis fejlesztési terveiben természetesen egyrészt az itt említett hátrányok, hibák kiküszöbölése és a lemaradások pótlása áll. A legfontosabbak:

- ☉ a két adatbázis egyesítése (a 1970 és 2006 közötti és a 2007 utáni),

- ☉ a Szociológiai adatbázis önálló arculatának, egyéníthető keresési felületének kialakítása,
- ☉ a naprakészség megközelítése, a lemaradások pótlása,
- ☉ teljes szöveggel való feltöltés (teljes szövegre mutató linkek, digitalizálás, archiválás),
- ☉ az elektronikus dokumentumok rögzítésének és visszakeresésének megoldása,
- ☉ retrospektív bibliográfiai feldolgozás (a hiányzó évek: 1930–1945, 1948–1969),
- ☉ a tematikus és személyi bibliográfiák anyagának rögzítése a katalógusban,
- ☉ a külföldi szociológiai könyvek tárgyszavazása és válogatott analitikája,
- ☉ kapcsolatteremtés más adatbázisokkal (közös feldolgozás vagy cserélhető rekordok),
- ☉ angol felület kialakítása (a SzocioWeb már rendelkezik ezzel),
- ☉ specifikus súgó és oktatócsomag az adatbázishoz.

Az adatbázis fejlesztéséhez kapcsolódó egyéb fejlesztések a következő területeket érintik:

- ☉ *Honlapfejlesztés.* A könyvtár összetett struktúrájának megfelelően honlapunk ma túl bonyolult a használó számára, és a szakirodalmi adatbázisok túlságos el vannak rejtve. Az adatbázis új megjelenítésével összefüggésben a honlapi struktúrában is egyszerűbben megtalálható helyet kell kapnia az adatbázisnak.
- ☉ *Digitalizálás.* Az adatbázis „fulltextes” bővítéséhez és az állományvédelemhez egyaránt igazodnia kell digitalizálási tervünknek. A digitalizált anyagok archiválása és hozzáférhetővé tétele az adatbázisban leírt dokumentumhoz.
- ☉ *E-archívum.* A honlapon jelenleg is közreadjuk azokat a szociológiai tárgyú dokumentumokat, amelyek vagy csak elektronikus formában hozzáférhetők, vagy elektronikus példányuk is van. Ez az archívum jelenleg három index – név, cím és év –, ill. nagy átfogó témakörök szerint kereshetők vissza. Eldöntendő, hogy a továbbiakban ebből az archívumból mi kerüljön az adatbázisba feldolgozásra.

© *Jogosultságok.* A szolgáltatás-fejlesztés során – elsősorban a digitalizált és az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatban – ki kell dolgozni a jogosultságok kezelését. Bizonyos jogvédelem alatt álló e-dokumentumok csak belső hálózaton lesznek használhatók, mások viszont szabadon.*

A kurrens magyar szociológiai adatbázis felhasználási lehetőségei

A szociológiai adatbázis jelenlegi állapotában nemcsak a szokványos funkcióját tölti be, azaz nemcsak a szakirodalmat igénylő olvasók, diákok és kutatók számára nyújt tájékoztatást, hanem segítségével a Szociológiai gyűjtemény weblapja egy aktív internetes szociológiai portál funkcióját is kezdi betölteni.

A honlap teremtette lehetőséget kihasználva, egy új dokumentációs műfaj keretében a katalógus anyagát, a hagyományos bibliográfiai adatbázis rekordjait, az ebben rögzített teljes szövegre utaló linkeket, a saját magunk által (jogtisztán) digitalizált dokumentumokat és az e-archívumban tárolt dokumentumokat, valamint nemzetközi online adatbázisaink anyagát felhasználva mutathatunk be egy aktuálisan fontos szociológiai témát vagy egy szociológust, társadalomtudóst.

Honlapunk *Évfordulók* rovatában a 105 éve született Émile Durkheimnek és Georg Simmelnek, valamint a 100 esztendőes Claude Lévi-Straussnak állítottunk emléket. Az *In memoriam* rovatban a 2009-ben elhunyt Ralf Dahrendorfról emlékeztünk meg. *Fókusz* rovatunkban a Cigányság és bűnözés kérdését jártuk körül magyar és külföldi szociológiai művek segítségével, melyeket a katalógus, a magyar és nemzetközi szociológiai adatbázisok és e-archívumunk alapján készítettünk. (A szerkesztés és a design Tankó Tünde munkája.)

Egy nagyszabású projekt keretében jött létre a *Szociális Szakma Digitális Archívuma*, melyben a magyarországi szociális munka történetének feldolgozásához nyújtottunk segítséget. Az archívumban a szociális szakma már nem élő úttörőinek és ma is élő kiemelkedő alakjainak (*Ferge Zsuzsa, Szalai Júlia, Ritooók Magda, Gayer Gyuláné, Gönczöl Katalin*) életrajzi, önéletrajzi portréi, bibliográfiái, kifejezetten erre az alkalomra digitalizált, illetve teljes szöveggel elérhető dokumentumai kaptak helyet, továbbá a legfontosabb szociálpolitikai, szociális kérdésekről készült tematikus összeállítások olvashatók (fogyatékosok, hajléktalanság, gyermek- és családgondozás, idősgondozás, mentálhigiéné).¹¹

Mivel egyik legfontosabb törekvésünk, hogy tevékenységünk eredménye és tájékoztatási eszközeink minél egyszerűbben, a nap 24 órájában elérhetőek legyenek, minden szolgáltatást elérhetővé teszünk a honlapunkon, amit csak lehet. Aki tehát részletes képet akar kapni adatbázisunk helyzetéről és eredményeiről, látogasson el a FSZEK Szociológiai gyűjteményének honlapjára: http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny

Jegyzetek

- 1 KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai gyűjteményének 30 éve (1973–2003). In: FSZEK évkv. 2002–2003–2004. Bp.: FSZEK, 2008. 174–194. p.
- 2 A 131/1968. (MK.11.) MM. sz. utasítás, az 1976. 15. tvr. (A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról /MK, 1976. 13. sz. 553–555. p./), illetve ennek a végrehajtási utasításai (a Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) számú rendelete /MK, 13./ és A kulturális miniszter 5/1978. (XII. 12.) KM számú rendelete /MK, 1979. 1.), valamint az 1997. évi CXL. törvény.
- 3 REMETE László: Szabó Ervin erőfeszítései a nemzetközi társadalomtudományi könyvtáriszaktudomány megteremtéséért. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1977. 10. sz. 438–441. p.

* A konferencia óta egy nyertes TÁMOP pályázat segítségével a fejlesztési tervek nagy része megvalósulni látszik.

4. A cigányság társadalmi helyzete. Összeáll. Vágh Mária ; Pozsonyi Ágnes. Bp., FSZEK Könyvtár, 1975. 84 p. (Tematikus szociológiai bibliográfiák ; 4), A cigányság helyzete. Válogatás az újabb magyar irodalomból. Bp. : FSZEK, 1978. 19 p., (Tematikus szociológiai kisbibliográfiák ; 15), A cigányság helyzete. 2. füzet. Válogatás az újabb magyar irodalomból 1978–1981. Bp. : FSZEK, 1981. 39 p., (Tematikus szociológiai kisbibliográfiák ; 20), A cigányság helyzete. 3. füzet. Válogatás az újabb magyar irodalomból 1981. július–1983. december. Bp. : FSZEK, 1984. 42 p. (Tematikus szociológiai kisbibliográfiák ; 21)
5. Elit-bibliográfia = Elite bibliography. Vál. Gál Katalin ; Karbach Erika. Szerk. és mutatók: Hornyánszky Károlyné. Bp. : ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet. (Történelmi elitkutató-sok) 1/a. köt., Klasszikus eliteoretikusok. Válogatás. 1991 VI, 141 p. ; 1/b. köt., Válogatás. Elitista és neo-elitista szociológusok. 1992 VI, 163 p. ; 2. köt., Külföldi szakirodalom, 1959-1989. 1990. 319 p.
6. KARBACH Erika: A számítógépes szociológiai témafigyelő szolgáltatás 10 éve (1984-1993) In: FSZEK évkv. 1991–1993. Bp., FSZEK, 1994. p. 50–65.
7. Jászi Oszkár bibliográfia. Szerk. Gyurgyák János ; Litván György. [Közread. az] MTA Történettudományi Intézet. Bp. : Századvég Kiadó, 1991. 106 p. (Bibliographia historica specifica ; 1)
8. REISZ László: 100 éves a szociológia országos szakkönyvtára. Szabó Ervin szociológiai világbibliográfiájától a világhálón megjelenő szociológiai adatbázisokig. = Könyvtári Figyelő, 2005. 1. sz. 31–37. p.
9. KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hungarika szociológiai bibliográfiája és adatbázisa 1972–1992. In: Magyar Könyvtárosok III. Szakmai találkozója. Budapest 1992. augusztus 16-18. Válogatás a találkozó előadásaiából. [Szerk.] Berke Barnabásné ; Németh Mária . Bp. : OSZK, 1996. 141–160. p.
10. MURÁNYI Péter: A FSZEK szociológiai adatbázisáról egy kívülálló szemével. = FSZEK évkv. 2002–2003-2004. Bp., FSZEK, 2008. 195–211. p.
11. <http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/>

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár december folyamán két alkalommal mutatta be a megújult KSH Tájékoztatási adatbázist és más internetes alkalmazásokat. Az adatbázisról és az új felületről részletesebben a http://epa.oszk.hu/00300/00365/00089/pdf/KLL_EPA00365_2009-09.pdf címen lehet olvasni.

(Katalist, 2009. dec. 1. Lencsés Ákos híre alapján)

Az Országos Széchényi Könyvtár Örkény István emlékének szentelt honlapja (www.orkenyistvan.hu) második helyezést ért el az eFestival eKultura kategóriájában, a Magyar Digitális Képkönyvtár pedig elnyerte a Felhasználóbarát honlap minősítést. Az Erdészeti Lapok 3. helyezést értett el honlapja megvalósításában ugyancsak szerepet vállalt a MEK Egyesület és az OSZK.

(OSZK-levelező lista, 2009. nov. 11. Bánkeszi Katalin híre)